

НОВА И НАЙ-НОВА ОБЩА ИСТОРИЯ MODERN AND CONTEMPORARY GENERAL HISTORY

Йордан Митев / Yordan Mitev

„СЪЮЗНИЧЕСКИЯТ НЕУТРАЛИТЕТ” НА САЛАЗАР ПО ВРЕМЕ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Salazar's Iberian Neutrality Pact in World War II

Summary: *Foreign policy issues were among the major concerns of Antynio de Oliveira Salazar's government. He came into power on 5th July 1932 and only seven years after that World War II broke out. With great efforts Portugal succeeded in obtaining neutral position towards the belligerent countries.*

Key words: *the Iberian Neutrality Pact, nationalists, republicans, the Phoney War, the Anti-Hitler Coalition, the Azores, tungsten crisis*

Проблемите на външната политика са сред основните грижи на правителството на Антонио де Оливейра Салазар, който идва на власт на 5 юли 1932 г. Само седем години след това избухва Втората световна война, но с цената на много усилия Португалия успява да заеме неутрална позиция спрямо воюващите държави.

Причините за португалския неутралитет по време на войната са в значителна степен обусловени и свързани със събитията в Испания от 1936–1939 г., когато тази страна преживява кървава гражданска война. Помолено от Англия и Франция да не се намесва, португалското правителство защитава мнението, че гражданската война не е само вътрешен проблем на Испания, а международен сблъсък между силите на комунизма и антикомунизма. От това виждане произтича активното сътрудничество с националистическото движение на Франко, тъй като победата на републиканците в Мадрид би означавала за официален Лисабон триумф на комунизма в Иберийския полуостров и заплаха за националната независимост на Португалия.¹

Подобно на Франко, Салазар не крие своята симпатия към един “разумен” национализъм. Неговото положение обаче никога не може да се сравни с това на испанския лидер по две причини. На първо място Салазар не е бил принуден да апелира към чужда велика сила, за да завземе властта. На второ място, имайки пред вид географското положение на Португалия със само една обща граница и то точно с Испания, страната е пряко заинтересована от изхода на Гражданската война.

В този смисъл не може да се отрече, че Португалия съдейства решително за победата на националистите. Според Салазар страната не трябва да бъде упреквана, че е използвала всички необходими средства за да провали планът “Блум” за ненамеса. Нещо повече, тя значително допринесе и за неуспеха на републиканската армия, която остава лишена от всички възможни съюзници.²

Или с други думи, още преди избухването на Гражданската война Салазар е подпомогнал действията на националистите срещу една република, доста обезпокоителна за него. Точно в Португалия е подготвен държавният преврат от генерал Санхурхо (на 20 юли в Кашкайш се разбива самолетът, който се подготвя да се спусне от разузнаване). Така на път за Испания загива официалният ръководител на метежа.³

По време на военните действия Португалия заобикаля всякакъв международен контрол и осигурява преминаването през територията на страната на военни материали за националистите. Нещо повече, правителството организира създаването на военни формации съставени от доброволци (вириатуш) в подкрепа на франкистите. През декември 1937 г. то изпраща дипломатически представител в Бургос, което представлява косвена подкрепа за Франко, а една година преди края на Гражданската война на 11 май 1938 г. Салазар признава официално бунтовното правителство на националистите.⁴

След приключване на военните действия Лисабон подписва договор за приятелство и ненападение и предава на Франко испанските републиканци, които търсят убежище на португалска територия. Правителството “използва случая” за да предаде на испанските власти и португалски граждани от средите на опозицията, които лишени от всякави документи за самоличност са разстреляни заедно с испанците.⁵

В деня на победата на франкистите, Салазар се появява на публично място, което е рядко събитие, за да заяви: “Направихме всичко, за да осигурим победата на Франко, без да загубим нищо в замяна на това. Победихме и това е най-важното”.⁶ Иберийският пакт подписан на следващия ден след победата, обхваща секретни клаузи, една от които съдържа обещание за взаимопомощ в случай на затруднения отвън, позволявайки на страната, която е в тежко положение да получи военна помощ от своя съюзник.⁷

Въпреки всички действия, предприети в подкрепа на Испания, Салазар не е напълно спокоен, защото съзнава че Португалия е малка страна, бедна на природни ресурси и не би издържала дълго една испанска офанзива. Той знае, че Великобритания е важен съюзник, но тя се намира твърде далече, за да окаже незабавна помощ в случай на испанско нападение. При това, самата тя е принудена да мисли повече за себе си, а според данни на португалското разузнаване Чембърлейн е готов за да привлече Хитлер на своя страна, между другите отстъпки да му предложи и части от португалската колониална империя.⁸

Особено благоприятно за Салазар се оказва обстоятелството, че Германия се намира твърде далеч, а Испания е изтощена от кръвопролитната гражданска война. Ето защо Португалия предпочита да поддържа разумна дистанция както с едната, така и с другата страна. Салазар е признателен на Хитлер, че се бори с комунизма в собствената си държава и в тези, които присъединява, но иска да го остави да действа свободно в Португалия. Колкото до Франко, в министър-председателя винаги съществува съмнение относно неговите намерения, който като истински испанец продължава да мечтае с носталгия за един обединен Иберийски полуостров под егидата на Испания.⁹

Притесненията на Салазар са напълно оправдани, защото след срещата си в Берлин с Рибентроп през септември 1940 г. министърът на външните работи на Испания – Рамон Серано Сунер споделя в своя дневник тревогите си относно намеренията на германската дипломация. От друга страна Испания е готова да приеме предложението на Великобритания да окупира Португалия, с която поддържа тесни икономически и политически връзки.

Нещо повече, службите на португалското контраразузнаване получават информация, че Серано Сунер и адмирал Канарис – шеф на Абвера обсъждат план според който Германия и Испания възнамеряват да окупира Португалия, след което да я “разделят помежду си”.¹⁰ Според таен договор от 1941 г. се предвижда окупация на Азорските острови и Иберийският полуостров от Германия. Испания трябва да имитира несъгласие и съпротива на германското нахлуване. Подобна сделка е напълно възможна, като се има пред вид “неясният” испански национализъм на Франко.¹¹

Според информацията на португалските контраразузнавателни служби, германското нахлуване на Азорските острови трябва да бъде провокирано от конфликт, предизвикан от посветени в операцията португалски офицери, което ще означава незабавна военна намеса на Великобритания на Азорските острови. Германия трябвало да реагира светкавично, неутрализирайки намесата на последната.

Подготвяната военна операция не се осъществява главно по две причини: първо португалските офицери, които е трябвало да бъдат вербовани в последния момент отказват да участват и второ, защото един от най-важните кораби от германския военен флот, който трябва да подготви дебаркирането, е потопен от британците, преди да пристигне до бреговете на островите.¹²

Операцията с Азорските острови е изоставена, но планът за окупирането на континентална Португалия остава актуален по време на Втората световна война. Германският посланик в Мадрид Сторер е автор на телеграма до Берлин от 19 февруари 1942 г., изпратена след неговото завръщане от Севиля. Заедно с Франко той се опитва да убеди Салазар в победата на държавите от Оста.¹³

На същата среща Франко заявява на Салазар, че ако той допусне нахлуване на англичаните в страната си, Испания би се почувствала застрашена за своята сигурност и това ще я принуди незабавно да окупира Португалия. Отговорът на Салазар е, че неговата страна няма причини да се страхува от Великобритания и че в случай на необходимост тя притежава необходимите военни ресурси, за да се защити сама. Според телеграмата, Салазар си тръгва доволен от срещата в Севиля и спокоен относно победата на държавите от Оста.¹⁴

Междувременно четири испански дивизии имат готовност да нахлуят в Португалия и само неблагоприятното развитие на военните действия за Германия на Източния фронт, принуждават Франко да изчака и след това да се откаже от изпълнението на операцията. От друга страна, той очевидно си дава сметка, че без решителната подкрепа на Салазар в Гражданската война срещу републиканците, той със сигурност по-трудно би успял да осъществи своя военен триумф.¹⁵

Най-значителна подкрепа за Франко се осъществява чрез активната дипломатическа роля на Португалия, която не позволява на републиканската армада да използва пристанището на Танжер като база за военни действия. В същото време Лисабон изпраща влакове с храни за бунтовниците, позволява транзитно преминаване на стоки през територията на Португалия и използва всички форми за сътрудничество, съвместими с официалната политика на “ненамеса”.

Нещо повече, правителството на генерал Франко е признато от Салазар и на 17 март 1939 г. между Португалия и Испания е подписан договор за приятелство и ненападение.¹⁶ По този начин отношенията между двете полуостровни държави навлизат в нова фаза на развитие, като от една страна това довежда до създаване на приятелски връзки между тях, а от друга, позволява съгласувани дипломатически действия по време на Втората световна война, благодарение на които Иберийският полуостров официално остава извън конфликта.

След нападението на Германия над Полша на 1.09.1939 г. главната цел на португалската дипломатия е да запази пълен неутралитет не само в началото на военните действия, но и по време на войната.

Спазването на неутралитета – крайъгълен камък в политиката на португалските управляващи кръгове, отразява зависимостта на малката страна от богати и могъщи покровители. Още преди избухването на конфликта, Великобритания, която се намира в съюзни отношения с Португалия, препоръчва на

Салазар политика без военни ангажименти към която и да е велика сила.¹⁷ Затова след приключването на войната в Европа, съюзниците от антихитлеристката коалиция не са склонни да приемат военствените претенции на Португалия срещу Япония по времето на кризата за Източен Тимор, като начин да си възвърне суверенитета над тази колония окупирана от Япония.

Важно е да се знае, чи нито държавите от антихитлеристката коалиция, нито тези от Оста, упражняват някакъв сериозен натиск върху Португалия за нарушаването на нейния неутралитет. През целия междувоенен период Испания също оказва решаваща роля за избора на Португалия, още повече, че главната цел на Лисабон е утвърждаване позициите на режима, чрез подкрепата на Франко в Гражданската война.

Преди началото на Втората световна война обаче, двете страни са намират на коренно противоположни позиции в международните отношения. Испания, която благодарение на подкрепата получена от Германия и Италия по време на Гражданската война, се ориентира към сферата на държавите от Оста, докато Португалия е принудена да разчита на британско-португалските отношения, като основа на своята външна политика и като важна гаранция за защита на колониалната империя и сигурността на морските пътища на метрополията и колониите.

Ето защо, главното усилие на португалската дипломация през годините на войната е свързано с “търсенето” на испанския неутралитет.¹⁸ И двете държави се чувстват длъжни да запазят статуквото в навечерието на войната, тъй като загубата на неутралитета на едната, би означавало загубата на неутралитета на другата държава.

Още на 3 септември 1939 г., когато е поставено началото на “Странната война” Лисабон заявява, че ще запази неутралитет спрямо всички държави, които се намират в състояние на война.¹⁹ Португалският политически елит се надява да увеличи влиянието на метрополията чрез създаването на т.нар. “Иберийски блок” от Букурещ до Лисабон с център Рим, който едновременно ще служи и като отпор на американската експанзия в стария континент.

Положението се променя решително след френския колапс през юни 1940 г. Тогава португалските ръководители са убедени, че Германия ще спечели войната, а Испания възнамерява да имитира поведението на Италия през 1939 г. На 12 юни 1940г. Франко обявява Испания за “невоюваща” държава.²⁰

Основна причина за безпокойството на Португалия да не бъде нарушен испанският неутралитет, е засилващото се сближение между Мадрид и Берлин, изразено чрез срещата между Хитлер и Франко на 23 октомври 1940 г. в Андай – градче на френското атлантическо крайбрежие до испанската граница.²¹

Основният резултат от испанско-германските преговори е свързан с подготовката на операциите “Феликс” и “Изабела”, които предвиждат нахлуване в Гибралтар и като евентуален отговор срещу англо-американски десант в Порту-

галия. Като цена за влизането на Испания във войната Франко издига исканията си възможно най-високо – Испания настоява да получи Оран, цяло Мароко, огромни територии в Западна Африка и големи количества военни доставки.

Загубата на германските позиции в Северна Африка, военните операции на Балканите и решението за нахлуване в Съветския съюз, блокира осъществяването на операция “Феликс”, а това ограничава в значителна степен и възможността на Испания да участва равностойно с другите държави от Оста във Втората световна война.

Франко обаче продължава да настоява за доставки и помощ с военни материали в големи количества. Същевременно той подновява претенциите си да получи Северна Африка – молба, която Хитлер не може по никакъв начин да удовлетвори, тъй като желае да има добри отношения с правителството във Виши на маршал Филип Анри Петен.

При тези обстоятелства главната цел на португалската външна политика е да предотврати влизането на Испания във войната, или поне да не се предизвиква португалската намеса. Заради всичките тези страхове, официален Лисабон дори си позволява да “посъветва Великобритания бързо да подпише мирно споразумение с Германия”.²²

Пред вид на всичките тези ситуационни фактори, през юни 1940 г. е подписан Допълнителен протокол към договора от 1939 г. между Португалия и Испания, който задължава двете страни да осъществяват взаимни консултации, винаги, когато едната от тях вижда своя международен статут поставен под въпрос.

От септември 1939 г. до август 1943 г. – датата на подписване на т.н. “Основен договор за отстъпване на Азорските острови на Британската империя” между Португалия и Великобритания – Салазар предприема всички действия за да не допусне Испания да поеме каквито и да било международни ангажменти, без да се консултира с Португалия.

Португалската външна политика изиграва решаваща роля за испанския неутралитет, а това от своя страна обезсмисля усилията на Германия да осъществи операция “Феликс”. Провалът на тази операция е обусловен още от няколко причини:

Недалновидната политика на Третия райх за бъдещето на Южна Европа и прибързаното му решение да се “върне” в Източна Европа и на Балканите

Прекалено агресивните претенции на Испания и Италия спрямо френските колонии в Африка

Гъвкавата британска политика, която се възползва от икономическата, политическа и финансова мощ на САЩ, за да докаже на Испания “предимствата” на неутралитета и да запази важни стратегически позиции в Средиземноморието с използването на минимални ресурси.²³

С навлизането на войната във фаза на “относително равновесие”, се наблюдава съществена промяна в политиката на португалската дипломация.

Главна цел на външната политика на метрополията е да гарантира една благоприятна позиция на Португалия в бъдещия свят, който според португалските политически експерти ще бъде разделен между Германия като континентална сила и Великобритания като морска сила. С развоя на военните действия тази цел постепенно се трансформира в друга – да се осигури оцеляването на режима в следвоенна Европа, а това налага подобряване на отношенията с държавите от антихитлеристката коалиция, без да се влошават обаче тези със силите на Оста.

Преговорите за Азорските острови от юли 1943 г. между Португалия и Великобритания, се използват ловко от португалската дипломация в “рамките на една класическа перспектива”, която изключва САЩ от влияние в Южния Атлантик. Същевременно тези преговори се водят с растяща тревога от страна на Лисабон, заради евентуалната негативна реакция на Германия и Испания, които не биха подминали със снизхождение отстъпването на Азорския архипелаг за нуждите на враждебна сила. Именно пълната икономическа зависимост, наложена на Португалия от държавите от антихитлеристката коалиция, я принуждава да подпише с Великобритания договора от 19 август 1943 г.

От тази дата португалският неутралитет се квалифицира от политическите наблюдатели като “съюзнически”, защото Азорските острови представляват истинска платформа в средата на Атлантическия океан за връзка между Европа, Северна Африка и Америка, които в рамките на морската война имат решаващо значение.

Клаузите договорени през август 1943 г. в рамките на договора, са конкретизирани на 8 октомври същата година, въпреки някои спекулации за отмяне от страна на Германия, заради съобщението за извършения британски десант на Азорските острови.

Проблемите между Португалия и съюзниците възникват по-късно, заради това, че САЩ настояват за разширяването на условията на договора за използване на Азорските острови и от техните военноморски и военновъздушни сили. Едва на 29 ноември 1944 г., обаче, е подписан португалско-американски договор за използването на остров Санта Мария влизащ в състава на Азорския архипелаг.²⁴

“Съюзническият неутралитет” на Португалия представлява без съмнение подходяща формула за излизане от едно почти безизходно положение на португалско-британските отношения, защото както британците, така и американците от зимата на 1941 г. не престават да упражняват натиск за използването на Азорските острови, като предупреждават Лисабон, че в случай на дипломатически неуспех предвиждат “окупирането им чрез сила”.

Салазар осъзнава невъзможността да окаже съпротива и се надява горещо на дипломатически успех със САЩ и Великобритания. Той мигновено се възползва от сключването на договора, за да получи предимство в снабдяването

на Португалия с хранителни стоки, транспортни средства и превъоръжаване на португалските въоръжени сили.

След подписването на англо-португалския договор за отстъпването на Азорските острови за военноморска база на Великобритания, политическите прогнози на Салазар за ситуацията в следвоенна Европа в общи линии се свеждат до следното:

Германия ще загуби войната, но борбата ще бъде продължителна и е възможно да завърши с “компромис на Изток или на Запад”, от който Португалия би следвало незабавно да се възползва

Великобритания ще запази своето надмощие и престиж, доминирайки в цяла континентална Европа

Голяма част от Източна Европа ще попадне под съветско влияние, а Франция и Италия ще преминат дълъг период на “вътрешно смущение”

Португалия ще изиграе важна роля в международните отношения след края на войната, тъй като се намира на предната линия за защита от инвазията на “американския империализъм” и ще образува заедно с Испания не вече “остров на мира”, а “остров на реда” в следвоенна Европа.²⁵

От октомври 1943 г. до края на войната само два проблема представляват източник на спорове между Португалия и съюзниците от антихитлеристката коалиция – продажбата на волфрам за Германия или (волфрамовата криза) и Тиморската криза. След силния натиск на съюзниците от юни 1944 г. е въведено ембарго за износа на волфрам за Германия, като по този начин германските интереси в Португалия постепенно са ликвидирани. Тиморската криза е разрешена благодарение на поражението на японските въоръжени сили в Пасифика през септември 1945 г., в резултат на което Португалия си възстановява пълният суверенитет над Източен Тимор.

След разрешаването на “волфрамовата криза”, португалската външна политика претърпява нова промяна. Главната цел на Португалия е да мотивира Великобритания да стане инициатор за изграждането на Западноевропейски съюз, който трябва едновременно да блокира проникването на комунизма в Източна Европа и на САЩ в Западна Европа. За Лисабон покровителството на Великобритания е единствената възможност да бъде запазена колониалната империя и да се осигурят солидни позиции в следвоенния свят.

Разстящата и неоспорима мощ на САЩ обаче предизвикват опасения и въпреки, че се създава едно неизбежно сближаване по инициатива на САЩ, Лисабон все още не е готов да демонстрира готовност за установяване на двустранни отношения с Вашингтон. Напротив, продължава да търси начини и средства да укрепи португалско-британския съюз, чрез подписване на постоянно отбранително споразумение с Лондон.²⁶

За всички португалски политици и дипломати става ясно, че на практика международните отношения в хода на войната търпят съществени промени, а

схващането на администрацията на Салазар за мястото на Португалия в тези отношения си остава от времето на тридесетте години.

Радикалната промяна във външната политика на метрополията се осъществява от британската дипломация след Техеранската конференция. Тогава Португалия е принудена да промени своята позиция спрямо САЩ, чрез създаване на благоприятни условия за сближаване между двете държави. И в този момент Великобритания оказва решаваща роля Лисабон да преосмисли своя външнополитически курс, обаче английската дипломация е пестелива в своите действия, тъй като желае да съхрани своето доминиращо влияние в “целия” Иберийския полуостров.

В края на 1943 и началото на 1944 г. позицията на Салазар търпи съществена промяна, въпреки че до края на войната той се надява Германия да удържи натиска на съюзниците. През февруари обаче министър-председателят е принуден да заяви следното: “Има някои, които се съмняват в проектите за откриването на Втори фронт, защото провеждането на операцията ще бъде много трудно. Германия полага усилия да се разбере с англоамериканците вместо със СССР. Тъй като “онези” не проявяват интерес към преговорите, защо Германия да не се споразумее със СССР в последния момент”.²⁷

Надеждите на Салазар пропадат окончателно след като през август 1944 г. Франция е освободена от германска окупация. Започването на съветската офанзива от Изток и новините, които се получават от Италия и Франция за засилване на комунистическото влияние, от което той винаги се страхува, принуждават Салазар да предприеме същата тактика като Франко – поставяне пред лагера на съюзниците на въпроса за спиране на “червената опасност”.

В политическия доклад на британското правителство за 1944 г. този факт намира подобаващо място. В него се посочва, че на конгреса на Националния съюз – Салазар прогнозира, че след войната СССР ще доминира в Прибалтика на Балканите и Източна Европа и препоръчва в противовес на това влияние изграждането на общ блок от западноевропейски държави, който ще може да разчита и на ресурсите на Африка.²⁸

Допълнението за Африка явно подсказва за намерението на Португалия да запази статуквото в нейната колониална империя и отразява отколешната мечта на Салазар да участва в съюз на “традиционна Европа”, където на Иберийският блок ще бъде отделено съществено значение.

Игнорирането на новата роля на САЩ в международните отношения след войната обаче отличава в значителна степен английската от португалската позиция. Докато Салазар предвижда класически замисъл за създаването на една имперска Европа “свикнала да доминира света”, Великобритания държи сметка за новото съотношение на силите, появата на националноосвободителните движения и важната роля на САЩ в следвоенния свят.

Според португалския лидер бъдещият европейски съюз трябва да бъде едновременно насочен и срещу САЩ и срещу световния комунизъм. Лю-

бопитно е да констатираме, че няколко години по-късно, пропагандата на режима ще изостави някои квалификации на Салазар от този период като “Западноевропейски съюз” и “Атлантическа политика”, за да се опита да докаже, че именно Салазар е пионер на идеята за създаването на Европейската общност и НАТО. Неговата концепция има само формални сходства, защото истинският пионер за създаването на европейската общност е Франция, а НАТО е плод от британските усилия да се наложи американската стратегия за след-военно устройство на света.

Най-голямото предизвикателство за португалските управляващи кръгове по време на Втората световна война е провеждането на операция “Факел”. Подготвена и запазена в най-дълбока тайна, тази операция създава нови тревоги за Португалия и Испания от приближаването на войната до Иберийския полуостров. Поради това държавните глави на САЩ и Великобритания решават да информират за бъдещите си планове Мадрид и Лисабон. Това е една интересна страница, която характеризира любопитни епизоди от дипломатическата история на войната.

На 6 ноември 1942 г. в 21,30 часа британският посланик в Лисабон, Кампбел иска среща със Салазар и в 1,00 часа на 7 ноември му заявява, че става дума за решаването на неотложни въпроси. По същото време е посетен и президентът Оскар Кармона от американския представител Берт Фиш.²⁹

Първите мерки, които предприема Салазар е да повика преди срещата екип от представители на военните. Взето е решение всички военни поделения да бъдат приведени в бойна готовност и преди всичко тези на Азорските острови. Преди срещата с английския посланик, Салазар заминава в Кашкаиш, за да съгласува обща позиция с президента Кармона.

В определения час и място Салазар и Кармона посрещат посланиците и научават за започващите военни действия в първите часове на утрото на 7 ноември 1942 г. в Северна Африка в рамките на операция “Факел”.

Британският посланик връчва на Салазар лично послание от Чърчил, в което освен че официално го информира за събитието, му дава категорични гаранции, че операция “Факел” няма да застраши португалския неутралитет, нито този на Испания. В писмото Чърчил подчертава, че няма да се предприемат мерки, които могат да “заsegnат народа, правителството и португалските територии отвъд морето”. Чърчил споменава още в писмото си, че едно съдействие на Лисабон спрямо Мадрид ще бъде полезно, за да се избегнат евентуални прибързани действия на Франко. Писмото на Рузвелт до президента Кармона съдържа в общи линии същите гаранции.³⁰

По същество операция “Факел” изключва Иберийският полуостров от стратегията на съюзниците и съвпада с периода на най-драматичните операции в Атлантическия океан. Португалските острови се превръщат в най-сигурната опора срещу заплахата от хитлеристка инвазия.

Преди провеждането на операция “Факел”, португалската дипломация осуетява всякакъв опит англичаните и американците да получат бази на Азорските острови, като тази позиция е обусловена преди всичко от необходимостта да се запази стабилността на полуострова.

След като съюзническите войски обаче окупират пристанищата на Северна Африка, положението за Португалия се променя съществено, въпреки че САЩ все още се страхуват от германско нахлуване през Испания през първата фаза на операцията. Поради тази причина те оставят в резерв четири дивизии в испанско Мароко.

Успешното приключване на операция “Факел” провокира правителството на Великобритания отново да окаже натиск за получаването на бази в Азорските острови, за да бъдат блокирани нападенията на германски подводници над морските конвои и да се улеснят по-нататъшните морски и въздушни военни операции на Великобритания и САЩ.

На 18 август 1943 г., когато поражението на Германия и за Лисабон е въпрос на време, след продължителни и тежки преговори е подписано секретно споразумение, основаващо се на задълженията, произтичащи от съюза между двете държави, което позволява на Англия да използва територията на Азорските острови за военни цели.

Когато на 8 октомври 1943 г. английските части дебаркират на островите, Салазар уведомява Мадрид за своето решение, като иска от Франко гаранции, че ако Германия реши да нападне Португалия, испанската армия няма да остане безучастна към германската инвазия.³¹

След дълги преговори между Португалия и САЩ е подписан договор между двете държави, в резултат на който остров Санта Мария се предоставя за американска база. В замяна на отстъпването на острова САЩ се задължават да помогнат на Португалия да си върне Източен Тимор, който е окупиран от Австралия през 1941 г. и от Япония през 1942 г. След края на военните действия бившата колония е върната на Португалия.³²

* * *

През Втората световна война португалската външна политика постига положителни резултати при трудни обстоятелства. Португалия се възползва от предимствата на мира без да плаща цената на войната и остава една от малкото зони на мир в Европа.

Иберийският блок, както е наречен съюзът между Португалия и Испания, е противотезестта използвана в отношенията с Англия. Благодарение на изключително прозорливата и енергична политика на Лисабон, метрополията запазва непокътната своята колониална империя. В края на войната, въпреки очакването на вътрешната опозиция, не се осъществява нито падането на правителството, нито неговата международна изолация.

Благодарение на продажбата на волфрам и потока от бежанци, португалската банка натрупва големи количества валута, а търговският баланс на страната показва положително финансово салдо.

Всички политически наблюдатели и експерти са единодушни, че португалската външна политика по време на войната се ръководи непосредствено от Салазар, който се превръща в един от успешните лидери на португалската дипломация. Нещо повече, той има предимството да работи с талантиливи дипломати като министърът на външните работи Арминдо Монтейро, португалският посланик в Испания Теотонио Перейра и главният секретар в Министерството на външните работи Тейшейра де Сампайо.

Макар и с различни идеологически и политически възгледи, те са убедени, че трябва да служат на една единствена кауза – защитата на националните интереси на страната.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Mathias, M.**, Correspondencia Marcelo Mathias. – Oliveira Salazar 1947–1968, Lisboa, 1984, p. 56–59.

² **Lins, A.** A Missao em Portugal. Rio de Janeiro, 1960, p. 221–222.

³ Ibidem.

⁴ Diario de Governo de 11 de Maio de 1938.

⁵ **Queiroga, F.** Portugal Oprimido. “O Seculo”, Lisboa, 1974, p. 201.

⁶ Diario da Manha de 31 de Marco de 1939.

⁷ Diario de Lisboa de 3 de Abril de 1939.

⁸ **Telo, A.**, Portugal na secunda guerra (1941–1945), Vol. I, Lisboa, 1991, p. 69–77.

⁹ Ibidem, p. 83.

¹⁰ **Cadogan, A.**, The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1938–1945, Londres, 1971, p. 44–59.

¹¹ **Cesar, O.**, Salazar e a Guerra Civil de Espanha, O Jornal, Lisboa, 1987, p. 54–61.

¹² **Rosas, F.**, O Estado Novo nos Anos Trinta, Lisboa, 1986, p. 69–74

¹³ Dez Anos de Politica Externa, Ministerio dos Negocios Estrangeiros, Documentos Secretos Sobre Espanha, Vol.3., p. 55–56.

¹⁴ Ibidem, p. 57.

¹⁵ **Telo, A. J.** Op. cit., p. 112.

¹⁶ Ibidem, p. 113.

¹⁷ **Cadogan, A.** Op.cit., p. 61.

¹⁸ **Cesar, O.** Op.cit., p. 54–62.

¹⁹ **Rosas, F.** Op.cit., p. 69–74.

²⁰ **Драганов, Д.** Франкизмът, История и политика. С., 1995, с. 159.

²¹ **Costelo, J.**, The Pacific War. Pan Books. Londres, 1985, p. 66–82.

²² Ibidem, p. 77.

²³ Ibidem, p. 79.

²⁴ **Telo, A.**, Op. cit., p. 180.

²⁵ **Rosas, F.**, Portugal entre a paz e a guerra 1939–1945. Lisboa, 1999, p. 272; Salazar, O., Discursos, Vol. III, p. 208.

²⁶ **Castro, A.**, Subsídios para a Historia da Politica Externa Portuguesa Durante a Guerra. Amadora, 1993, p. 67.

²⁷ **Nogueira, F.**, A Crise e os Homens. Lisboa, 1971, p. 112.

²⁸ **Woodward, Sir Llewellyn**, British Foreign Policy in the Second World War. Londres, 1968, p. 146–148.

²⁹ **Telo, A.**, Op. cit. p., 68–76.

³⁰ *Ibidem*, p. 76.

³¹ Dez Anos de Politica Externa, Ministerio dos Negocios Estrangeiros, Lisboa, !3 vol. p. 556.

³² **Сарайва. Ж. Е.**, История на Португалия, София, 2002, с. 474.

ЛИТЕРАТУРА

Драганов, Д. Франкизмът. История и политика. С., 1995.

Сарайва, Ж. Е. История на Португалия. София, 2002.

Cadogan, A. The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1938 – 1945. Londres, 1971.

Castro, A. Subsídios para a Historia da Politica Externa Portuguesa Durante a Guerra. Amadora, 1993.

Cesar, O. Salazar e a Guerra Civil de Espanha. O Jornal. Lisboa, 1987.

Costelo, J. The Pacific War, Pan Books. Londres, 1985.

Dez Anos de Politica Externa, Ministerio dos Negocios Estrangeiros, Lisboa. !3 vol.

Dez Anos de Politica Externa, Ministerio dos Negocios Estrangeiros, Documentos Secretos Sobre Espanha, Vol. 3.

Diario da Manha de 31 de Marco de 1939.

Diario de Governo de 11 de Maio de 1938.

Diario de Lisboa de 3 de Abril de 1939.

Lins, A. A Missao em Portugal, Rio de Janeiro, 1960.

Mathias, M. Correspondencia Marcelo Mathias – Oliveira Salazar 1947 – 1968, Lisboa, 1984.

Nogueira, F. A Crise e os Homens, Lisboa, 1971.

Queiroga, F. Portugal Oprimido, “O Seculo”, Lisboa, 1974.

Rosas, F. O Estado Novo nos Anos Trinta, Lisboa, 1986.

Rosas, F. Portugal entre a paz e a guerra 1939 – 1945, Lisboa, 1999.

Salazar, O. Discursos, Vol. III.

Telo, A. Portugal na segunda guerra (1941 – 1945), Vol. I, Lisboa, 1991.

Woodward, Sir Llewellyn, British Foreign Policy in the Second World War, Londres, 1968.